

ΔΙΠΤΥΧΑ

ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τόμος 5'

MNHMH

BRUNO LAVAGNINI

ΔΟΝΗΘΗ 1934-35

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ταχ. Διεύθυνση: Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστημιούπολη, 157 71 Ίλίσια

Διανομή: Βιβλιοπωλείο Μ. Καρδαμίτσα, Ίνστιτούτον τοῦ βιβλίου,
Ίπποκράτους 8, 106 79 Ἀθήνα

Distribution: Bookshop M. Kardamitsas, The Institut of the Book,
Ippokratous 8, 106 79 Athens, Greece

Ἐκδοτική Ἐπιμέλεια: Ἀθανάσιος Κομίνης

Διορθώσεις:

Ἀλέξης Σαββίδης

Στυλιανὸς Λαμπάκης

Ἰωάννης Πολέμης

ISBN: 960-85059-1-7

Τυπογραφικὴ ἐπιμέλεια: Φοινίκη, Κωλέττη 15, Ἀθήνα

Ο ΣΟΛΔΑΝΟΣ ΤΟΥ ΒΑΡΙ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΧΟΣ ΤΗΣ ΑΜΑΞΑΣ

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος χρησιμοποιεῖ δύο φορές τὴν ἀνεκδοτολογικὴ διήγηση γιὰ τὸν ἀγέλαστο Σολδανό: στὸ 29ο κεφάλαιο τοῦ «πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν»¹ καὶ στὸ 56ο κεφάλαιο τοῦ «Βίου Βασιλείου»².

Ἡ συνάφεια τῆς διήγησης πρὸς παραπλήσιες ἱστορίες περὶ ἀσταθείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ποὺ ἀνευρίσκονται καὶ σὲ ἄλλους βυζαντινοὺς ἱστοριογράφους, εἶχε ἐπισημανθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν Α. Banduri³. Σχετικὰ ἔγραψε καὶ ὁ V. Grecu⁴. Ἀλλὰ σὲ ἀντίστοιχες μελέτες τοῦ Μ. Gigante⁵ καὶ τῆς Μαρίας Μαντουβάλου⁶, ποὺ ἐξέτασαν ὀρισμένες πτυχές τῆς παρουσίας τοῦ θέματος τοῦ ἀστάτου βίου στὰ βυζαντινὰ κείμενα, δὲν ἔγινε συσχετισμὸς μὲ τὸν Πορφυρογέννητο, ἐνῶ ἡ πρόσφατη ἔρευνα τῆς Lia Raffaella Cresci⁷ περιορίστηκε στὴν ἐξέταση τοῦ μοτίβου μόνο στὸν Μένανδρο καὶ στὸν Θεοφύλακτο Σιμοκάττη. Τελευταῖα καὶ ὁ I. Ševčenko ὑπενθύμισε τὴν ὀφειλὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου πρὸς

1. Στὴν συνέχεια: DAI: βλ. Constantine Porphyrogenitus, *de administrando imperio*. Greek Text edited by G. Moravcsik (Dumbarton Oaks, Washington D.C. 1967), σ. 128.

2. Theophanes Continuatus... ex recognitione I. Bekkeri (Bonn 1838), σσ. 294-297.

3. A. Banduri, *σχόλια* στὴν ἔκδοσή του, ποὺ ἐπαναλαμβάνονται στὴν *Patrologia Graeca* [στὸ ἐξῆς: PG], τόμ. 113, στ. 257-258. Πρβλ. J. Bury, *The treatise de administrando imperio*, *Byzantinische Zeitschrift* 15 (1906), 548.

4. V. Grecu, *La valeur littéraire des oeuvres historiques byzantines*, *Byzantinoslavica* 13 (1952-53), 259.

5. M. Gigante, *Il tema dell' instabilità della vita nel primo carme di Eugenio di Palermo*, *Byzantion* 33 (1963), 325-356 [Scritti sulla civiltà letteraria bizantina, Napoli 1981, σσ. 131-166].

6. Μάρια Μαντουβάλου, Ἡ παράστασις τῶν ἐξευγμένων βασιλέων καὶ ἡ περὶ αὐτὴν σχετικὴ παράδοσις, *Παρνασσός* 9 (1967), 539-547 [Κείμενα καὶ Μελέτες Μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς Γραμματείας. Νέες προσεγγίσεις καὶ ἀναγνώσεις, Ἀθήνα 1990, σσ. 221-232].

7. Lia Raffaella Cresci, *Un apologo in Menandro Protettore e in Teofilatto Simocat-ta, στὸν τόμο Metodologie della ricerca sulla tarda antichità. Atti del primo Convegno dell' Associazione di studi tardoantichi*, a cura di Antonio Garzya (Napoli 1989), σσ. 309-315.

παλαιότερους ιστοριογράφους στο συγκεκριμένο έπεισόδιο, αλλά δεν επέμεινε στις λεπτομέρειες⁸.

Κύριος στόχος τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶναι ἡ ἐξέταση τοῦ θέματος μετὰ τὴν μορφή πού παραδίδεται στὸν Κωνσταντῖνο τὸν Πορφυρογέννητο⁹. Παράλληλα ἐπιχειρεῖται καὶ συνθετικὴ παρουσίαση τῶν ἐπὶ μέρους πορισμάτων τῶν μελετῶν πού ἤδη προαναφέρθηκαν, ὅπως καὶ ἄλλων συναφῶν ἐρευνῶν, σχετικὰ μετὰ τὴν παρουσία τοῦ μοτίβου τόσο σὲ κείμενα προγενέστερα, ὅσο καὶ μεταγενέστερα τοῦ Πορφυρογεννήτου.

1. Ἡ χρήση τοῦ θέματος πρὶν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο

Τὸ ἀπώτερο πρότυπο τῆς διήγησης φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (I. 58,2), ὁ ὁποῖος γράφει γιὰ τὴν συνήθεια τοῦ Σεσώστριδος νὰ χρησιμοποιεῖ στὸ ἄρμα του ὡς ὑποζύγια τέσσερις αἰχμαλώτους βασιλεῖς. Πέρα ἀπὸ τὴν μνεία αὐτή, ὁ ἀρχαῖος ιστοριογράφος δὲν δίνει προεκτάσεις στὴ διήγησή του.

Δὲν εἶναι σαφὲς πότε καὶ ἀπὸ ποιὸν δόθηκαν ἠθικοδιδασκτικὲς προεκτάσεις στὴν ἱστορία. Ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ιστοριογράφους πρῶτος φαίνεται πὼς χρησιμοποίησε τὸ θέμα μετὰ παρόμοια προοπτικὴ ὁ Μένανδρος ὁ Προτήκτωρ¹⁰, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὴν διήγηση στὸ πλαίσιο τῶν

8. I. Ševčenko, Re-reading Constantine Porphyrogenitus, στὸν τόμο Byzantine Diplomacy. Papers from the twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, edited by J. Shepard and S. Franklin [Society for the Promotion of Byzantine Studies, Publications 1], Variorum 1992, σ. 191 (τὸ ἐπεισόδιο ὁμως ἐσφαλμένως συνδέεται μετὰ τὸν Σαρδανάπαλο καὶ ὄχι μετὰ τὸν Αἰγύπτιο Σέσωστρι).

9. Χρησιμοποιήθηκαν καὶ μηχανογραφικὲς ἐκτυπώσεις (print-outs) μετὰ τίς συγκεκριμένες μνείες πού ὑπάρχουν συγκεντρωμένες στὸν Η/Υ τοῦ προγράμματος «Τράπεζα Πληροφοριῶν Βυζαντινῆς Ἱστορίας» τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν (Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Ἀθήνα).

10. Excerpta de legationibus, ἔκδ. C. de Boor (Berlin 1903), σ. 355. Πβλ. PG 113, στ. 868. Ὁ Ἀγαθίας (Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque. Recensuit Rudolfus Keydell, Berlin 1967, σ. 64, 20-22) ἀπλῶς ἀναφέρεται στὴν ἐπέκταση τῆς κυριαρχίας τοῦ Σεσώστριδος σὲ ὅλη τὴν Ἀσία, καὶ ὄχι καὶ στὸν λογοτεχνικὸ τόπο τοῦ τροχοῦ, ὅπως φαίνεται νὰ πιστεύει ὁ Π. Ἀντωνόπουλος, Πέτρος Πατρίκιος. Ὁ βυζαντινὸς διπλωμάτης, ἀξιωματοῦχος καὶ συγγραφέας (Ἀθήνα 1990), σ. 110. Πβλ. καὶ Cresci, ὁ.π., σ. 315. — Γιὰ τὸν Μένανδρο βλ. ἐπίσης B. Baldwin, Menander Protector, Dumbarton Oaks Papers 32 (1978), 99-125 [= Studies on late Roman and Byzantine History, Literature and Language, Amsterdam 1984, μελέτη XXV]. Ἐπίσης R.C. Blockley, The History of Menander the Guardsman. Introductory Essay, text, translation and historiographical notes, Liverpool 1985.

βυζαντινοπερσικῶν συγκρούσεων, πού κατέληξαν στήν εἰρήνην τοῦ 562¹¹. Τὴν ἀφηγεῖται ἓνας ἄλλος γνωστὸς ἀξιωματοῦχος καὶ συγγραφέας, ὁ Πέτρος Πατρίκιος, στὸν Πέρση συνομιλητὴ του Ἰεσδεχουσνάφ, πού ἐκθείαζε καὶ ἐξύψωνε τὸν ἡγεμόνα του, τὸν Χοσρόη· ὁ ἀλαζονικὸς Σέσωστρις, πού χρησιμοποιοῦσε ὡς ὑποζύγια τοὺς νικημένους βασιλεῖς, μετανοιῶνει ὅταν ἓνας ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους παρατηρεῖ τὴν περιστροφικὴν κίνησιν τοῦ τροχοῦ. Σκέπτεται καὶ ὁ Σέσωστρις ὅτι μὲ τὸν ἴδιον τρόπο μπορεῖ νὰ ἀντιστραφεῖ καὶ ἡ δική του τύχη. Τὸ παράδειγμα τοῦ Σεσώστριδος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μετριασθεῖ ἡ κομπορρημοσύνη τοῦ Πέρση. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα ἂν πράγματι ὁ Πέτρος Πατρίκιος εἶχε χρησιμοποιεῖσιν ὁ ἴδιος τὸ παράδειγμα (κάτι ὅχι ἀπίθανο, ἐφ' ὅσον συνήθιζε νὰ ἀναφέρεται στὸ «παλίμβολον» τῆς τύχης¹²), ἢ ἂν τὸ εὔρημα ἀνήκει στὸν Μένανδρο. Καὶ οἱ δύο ἀπόψεις εἶναι ἐξ ἴσου πιθανές.

Τὸ θέμα ἐπαναλαμβάνεται ἀργότερα ἀπὸ τὸν Θεοφύλακτο Σιμοκάττη¹³, πού καὶ αὐτὸς συνήθιζε, ὡς γνωστόν, νὰ ἀναφέρεται στήν ἀστάθεια τῆς τύχης¹⁴. Ὁ Σιμοκάττης τοποθετεῖ τὸ γεγονός τριάντα περίπου χρόνια ἀργότερα ἀπὸ ὃ,τι ὁ Μένανδρος, στὸ 592, καὶ στὰ πλαίσια τῶν ἀβαροβυζαντινῶν διαμαχῶν¹⁵. Ἡρωας τοῦ ἐπεισοδίου εἶναι τώρα ὁ Θεόδωρος, πρεσβευτὴς τοῦ στρατηγοῦ Πρίσκου, πού ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν στὸν χαγάνο τῶν Ἀβάρων· ὁ τελευταῖος, ἀκούγοντάς την, «κολάζει τὸν τυφόν, καταπαύει τὸ θράσος, μεταβάλλει πρὸς εἰρηναίαν σχέσιν τὰ πράγματα»¹⁶. Τὸ πρότυπο τοῦ Μενάνδρου ἐπαναλαμβάνεται ἐδῶ ἀρκετὰ ἀπλοποιημένο¹⁷.

11. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο βλ. πρόχειρα Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινὴ Ἱστορία Α', 324-610 (Ἀθήνα 1990²), σ. 277.

12. Βλ. Π. Ἀντωνόπουλος, ὁ.π., σ. 195.

13. Theophylacti Simocatae Historiae. Edidit Carolus de Boor. Editionem correctionem curavit explicationibusque recentioribus adornavit Peter Wirth (Stuttgart 1972), σ. 243, βιβλ. vi, κεφ. 11, στ. 10-15. Πβλ. PG 113, στ. 932· M. Whitby, The emperor Maurice and his historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan warfare (Oxford 1988), 325· Michael and Mary Whitby, The history of Theophylact Simocatta. An English translation with introduction and notes (Oxford 1986), σ. 177 καὶ σημ. 77· Theophylaktos Simokates, Geschichte, übersetzt und erläutert von P. Schreiner (Stuttgart 1985), σ. 334.

14. Zinaida V. Udalcova, Vizantijskij istorik VII. veka Feofilakt Simokatta, στὸν τόμο Βυζάντιον. Ἀφιέρωμα στὸν Ἀνδρέα Ν. Στράτο (Ἀθήνα 1986), 711-733.

15. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο βλ. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Συμβολὴ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀβαρικῶν καὶ σλαβικῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ Μαυρικίου, Σύμμεικτα 2 (1970), 145-182.

16. Ἐκδοσὴ de Boor (ὁ.π., σημ. 13), σ. 244, στ. 19-20.

17. Πβλ. Thérèse Olajos, Les sources de Théophylacte Simocatte historien (Leiden

Ὁ Θεοφάνης, συμπληθής (κατὰ τὸν Čičurov¹⁸) τοῦ Σιμοκάττη, παραλαμβάνει μὲ τὴν σειρά του καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν διήγηση στὸ ἴδιο χρονολογικὸ πλαίσιο τῆς ἀβαροβυζαντινῆς διαμάχης. Τὴν χαρακτηρίζει «ἐπωφελὲς διήγημα», τὸ ὁποῖο «βαρβαρικὸν κατεπράυνε τύφον»¹⁹.

2. Οἱ ἐκδοχὲς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου

Οἱ δύο ἐκδοχὲς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου συμπίπτουν στὰ βασικά τους σημεῖα, ἀλλὰ παρουσιάζουν καὶ ὀρισμένες μικροδιαφορές, μὲ λίγὸ ἐκτενέστερη τὴν παραλλαγὴ τοῦ «Βίου Βασιλείου»: Ὁ ρῆξ τῆς Φραγγίας εἶχε ὑποσχεθεῖ πλούσια ἀμοιβή (χρήματα πολλὰ DAI — χρυσίου δόσιν Βίος Βασιλείου) σὲ ὅποιον ἔβλεπε νὰ γελᾷ ὁ Σολδανός, ὁ ὁποῖος παρέμενε ἀγέλαστος «ἐπὶ διετίαν» κατὰ τὸν Βίον Βασιλείου (στὴν ἄλλη ἐκδοχὴ δὲν προσδιορίζεται ἀκριβῶς τὸ διάστημα). Τελικὰ κάποιος ἀνήγγειλε ὅτι ὁ Σολδανὸς γέλασε, καὶ ὅταν ὁ τελευταῖος ἐρωτήθηκε ἀπὸ τὸν ρήγα τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ τοῦ προκάλεσε τὸ γέλιο, ἐξήγησε ὅτι ἡ παρατήρηση τῆς περιστροφικῆς κίνησης τῶν τροχῶν μιᾶς ἀμαξας τοῦ θύμισε τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς καὶ τὴν συνεχῆ ἀντιστροφή τῆς τύχης: συνεπῶς εἶχε ἐλπίδες νὰ κυριαρχήσει καὶ πάλι. Καὶ ὁ Λοδοῖχος «ἀπὸ τότε προσεκαλεῖτο αὐτὸν καὶ συνήσθιεν αὐτῷ» (DAI) ἢ «ἤρξατο παρρησίας καὶ συνδιαιτήσεως μεταδιδόναι αὐτῷ» (Βίος Βασιλείου).

Οἱ παραλλαγὲς τῆς διήγησης στὸν Πορφυρογέννητο παρουσιάζουν δηλαδὴ σημαντικὴ διαφοροποίηση ἀπὸ τὶς ἐκδοχὲς τῶν προηγουμένων ἱστοριογράφων: στὸν Πορφυρογέννητο πρωταγωνιστὴς δὲν εἶναι ἓνας βυζαντινὸς πρεσβευτὴς (ὅπως στίς ἄλλες περιπτώσεις), ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ «μετριάσει» τὴν κομπορημοσύνη ἐνὸς ξένου ἡγεμόνα χρησιμοποιώντας μιὰ παλαιὰ διήγηση, τὴν ἱστορίαν τοῦ Σεσώστριδος. Ἡρωας καὶ πρωταγωνιστὴς εἶναι ἓνας ξένος ἡγέτης (ὁ Σολδανός), ὑπόδουλος ξένου ἡγεμόνα (τοῦ Λοδοῦχου), ποὺ μπορεῖ βέβαια νὰ μὴν ἀντιμετώπιζε συνθῆκες δουλείας τόσο ταπεινωτικές, ὅπως οἱ ὑπόδουλοι τοῦ Σεσώστριδος, ὅπως δὲ οἱ οἱ συνθῆκες τῆς αἰχμαλωσίας του ἦταν ἄσχημες — ἢ ἔστω ὅχι πολὺ καλές — ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ πρόβλεψή του γιὰ ἐπικείμενη ἀντιστροφή τῆς τύχης ὁδήγησε σὲ ἰσοτίμη ἀντιμετώπισή του

1988), σσ. 96-97. Τὰ δύο ἐπεισόδια συγκρίνονται ἀναλυτικὰ ἀπὸ τὴν Cresci, ὁ.π., σσ. 312-315.

18. I. Čičurov, Feofan Kompilator Feofilakta Simokattoi, Antičnaja Drevnosti j sred-nije veka 10 (1973), 203-206.

19. Theophanis Chronographia. Recensuit C. de Boor (Lipsiae 1883), σ. 273.

ἀπὸ τὸν ρήγα τῆς Φραγγίας. Παρὰ τὶς διαφορὰς τοὺς ἀπὸ τὶς προηγούμενες, οἱ ἐκδοχὰς τοῦ Πορφυρογεννήτου ἔχουν ὁμῶς καὶ σαφεῖς ἀναλογίες πρὸς αὐτές, ὅπως τὸ βασικὸ μοτίβο τῆς περιστροφῆς τοῦ τροχοῦ, πού, ἐρμηνευόμενο ὡς ἀπεικόνιση τῆς ἀσταθείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὀδηγεῖ κάποιον ἡγεμόνα νὰ ἀναθεωρήσει τὴν ὑπεροπτικὴ στάση του. Ὁ ἀπώτερος, ἠθικοδιδασκτικὸς, σκοπὸς τῶν ἱστοριῶν εἶναι βασικά ὁ ἴδιος.

Ἐκτὸς δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς θρύλους τῆς Νότιας Ἰταλίας (ὅπως ἤδη εἶχε ὑποδείξει ὁ Bury γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἐπεισοδίου²⁰), ὁ Πορφυρογέννητος (ἢ ἔστω ὁ κύκλος τῶν λογίων του) βασίστηκε καὶ στὴν παλαιὰ ἱστορία τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέα — ἐπεισόδιο πού εἶχε ἀπανθισθεῖ καὶ στὰ *Excerpta de legationibus* (Μένανδρος - Θεοφύλακτος Σιμοκάττης)²¹, καὶ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν Θεοφάνη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐπίσης ἀντλήσε ὁ Πορφυρογέννητος²². Ἡ περίπλοκη ἱστορία τοῦ Σολδανοῦ καὶ τῶν σχέσεών του μὲ τὸν ρήγα Λοδοῖχο εἰσάγεται μὲ τὴν διήγηση γιὰ τὴν ἀβεβαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν, πού ἀκολουθεῖ καὶ τροποποιεῖ ἓνα παλαιὸ μοτίβο.

Καὶ ἂν στὸν «Βίο Βασιλείου» ἡ διήγηση ἀποσκοπεῖ (ὅπως δηλώνεται σαφῶς), «τὰς τῶν ἐντυγχανόντων ψυχὰς ἀκοᾶς», τί ἐπιδιώκεται μὲ τὴν χρῆση τῆς διήγησης καὶ στὸ DAI; Τὸ ἐπεισόδιο ἐντάσσεται στὴν ἐνότητα πού ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα στὴν Νότιο Ἰταλία, μὲ ἀφετηρία τὴν κατάληψη τοῦ Bari ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς. Καὶ συχνὰ ἔχει τονισθεῖ πόσο χαλαρὴ εἶναι ἡ σύνδεσή του μὲ τὰ ὑπόλοιπα περιεχόμενα τοῦ κεφαλαίου 29²³. Περισσότερη σχέση φαίνεται νὰ ἔχει τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὰ περιεχόμενα τοῦ κεφαλαίου 27, «περὶ τοῦ θέματος Λαγουβαρδίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πριγκιπάτων καὶ ἀρχοντιῶν». Καὶ ὅσο καὶ ἂν τὸ κεφάλαιο αὐτὸ κατακρίθηκε γιὰ ἔλλειψη συνοχῆς, ἀνακρίβειες, χρονολογικὲς ἀνακολουθίες κ.ἄ.²⁴, ἴσως ὁμῶς παρέχει κάποια ἀφετηρία γιὰ πιθανὴ ἐρμη-

20. Βλ. J. Bury, ὁ.π., σσ. 548-549 καὶ πβλ. Constantine Porphyrogenitus de administrando imperio, vol. II. Commentary (Λονδίνο 1962 [στὴν συνέχεια: Commentary], σσ. 103-105).

21. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν Ἐκλογῶν, τῶν *Excerpta*, βλ. P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin* (Paris 1971), σσ. 280-288 [ἐλληνικὴ μετάφραση: Ὁ πρῶτος βυζαντινὸς οὐμανισμός, Ἀθῆνα 1985, σσ. 254-264].

22. Γιὰ τὸν τρόπο πού χρησιμοποιεῖ τὸ κείμενο τοῦ Θεοφάνη ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος βλ. Τ. Λουγγῆς, Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα», Σύμμεικτα 4 (1981), κυρίως σσ. 56-63 [= τοῦ ἴδιου, Ἡ ἱδεολογία τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας, Ἀθῆνα 1993, σσ. 27-40]. Πβλ. ἐπίσης τοῦ ἴδιου, Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογεννήτου *De administrando imperio* (Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν). Μία μέθοδος ἀνέγνωσης (Θεσσαλονίκη 1990), σσ. 45-49.

23. Βλ. Commentary, σσ. 101-102.

24. Βλ. Commentary, σσ. 87-92.

νεία και τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Σολδανοῦ. Ἡ ἀπλοποιημένη, ὅπως ὑποστηρίχθηκε πρόσφατα, ἐξιστόρηση τῶν ἀλλεπάλληλων ἐναλλαγῶν στήν κυριαρχία τῆς Νοτίου Ἰταλίας ἕως τήν παγίωση κάποιας σταθερῆς κατάστασης κατά τοὺς χρόνους τοῦ Πορφυρογεννήτου, ποὺ περιλαμβάνεται στὸ κεφάλαιο 27²⁵, ἀνευρίσκει τὴν φυσικὴ τῆς συνέχεια στὸ παρέμβλητο ἐπεισόδιο τοῦ Σολδανοῦ. Τὸ τμῆμα ἐντάσσεται στὰ μέρη τοῦ συγγράμματος μὲ πολιτικούς σκοπούς («it is designed to emphasize by more modern instances the revived claim to Byzantine sovereignty over the West»)²⁶. οἱ πολιτικὲς ἐπιδιώξεις του ἐνισχύονται, πιστεύω, καὶ ἀπὸ τὴν παρεμβολή τοῦ ἐπεισοδίου: ἡ προφητεία τοῦ Σολδανοῦ γιὰ ἀντιστροφή τῆς τύχης καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀπελευθέρωσή του μὲ τεχνάσματα (σύμφωνα πάντα μὲ τὴν ἀπλοποιημένη ἐξιστόρηση τοῦ DAI) ὁδήγησαν σὲ προσπάθειά του νὰ ἀνακαταλάβει Καπύη καὶ Βενεβενδό. Ἡ ἄρνηση τοῦ Λοδοῦχου νὰ βοηθήσει τοὺς τοπικοὺς ἄρχοντες τοὺς ἀνάγκασε νὰ στραφεῖν πρὸς τὸ Βυζάντιο. Ἡ παρέμβαση τῶν Βυζαντινῶν ὑποχρέωσε τὸν Σολδανὸ νὰ ἐγκαταλείψει τὰ σχέδιά του, μὲ ἀποτέλεσμα «μέχρι τοῦ νῦν καὶ οἱ τῆς Καπύης καὶ οἱ τῆς Βενεβενδοῦ εἰσὶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρωμαίων εἰς τελείαν δούλωσιν καὶ ὑποταγὴν διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς γενομένην μεγάλην εὐεργεσίαν»²⁷.

Ἀπλὰ, δηλαδή, καὶ μὲ λόγο ποὺ περισσότερα ὑπαινίσσεται καὶ λιγότερα δηλώνει σαφῶς, ἐκτίθενται οἱ μεταπτώσεις καὶ ἡ τελικὴ ἀποτυχία τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Σολδανοῦ. Ἡ τελικὴ ἀποτυχία του σήμαινε κυριαρχία τῶν Βυζαντινῶν σὲ περιοχὲς διεκδικούμενες ἀπὸ παλαιά.

Γιὰ τὴν κυριαρχία ἀκριβῶς αὕτῃ πιστεύω ὅτι θέλει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχή ὁ λόγιος αὐτοκράτορας στὸν γιὸ καὶ διάδοχό του, ἐπιλέγοντας τὸν συμβολισμό τοῦ τροχοῦ καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς τύχης. Εἶναι σὰν νὰ ὑπαινίσσεται ὅτι πρέπει νὰ δώσει τὴν δέουσα προσοχή σὲ περιοχὲς ἀμφισβητούμενες, ποὺ ἄλλαζαν συχνὰ κυρίαρχο: ὅσο καὶ ἂν εἶχε παγιωθεί κάποια κατάσταση, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀντιστραφεῖ καὶ πάλι ἡ τύχη καὶ νὰ χαθοῦν ἐδάφη κατακτημένα μὲ κόπους. Ὁ ἀπλὸς «ψυχαραγικός» σκοπὸς τοῦ ἐπεισοδίου στὸν «Βίο Βασιλείου» (ὁ ὁποῖος ἔχει καὶ ἄλλες περιπτώσεις παρομοίων «θαυμασιῶν» διηγήσεων), στὸ DAI εἶναι εὐρύτερα ἡθικοδιδασκτικός, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιλέγεται καὶ τροποποιεῖται

25. Βλ. τὴν ἐρμηνεία τοῦ Τ. Λουγγῆ, Τὸ κεφάλαιο 27 τοῦ de administrando imperio. Προσπάθεια γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία, Βυζαντινὰ 13 (1985), 1069-1091, κυρίως σσ. 1081-1091. Πβλ. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινὴ Ἱστορία Β² (Ἀθήνα 1993), σ. 324.

26. Commentary, σ. 101.

27. DAI, σ. 134, στ. 213-216.

Ένας κοινός τόπος συνήθης στὰ κείμενα τὰ ἀποκαλούμενα *Fürstenspiegel*, ἡ ὑπόμνηση τῆς ἀσταθείας τῆς τύχης: ἡ παραδοσιακὴ παρομοίωση τοῦ βίου μὲ τροχὸ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἀγαπητὸ Διάκονο: «κύκλος τις τῶν ἀνθρωπίνων περιτρέχει πραγμάτων, ἄλλοτε ἄλλως φέρων αὐτὰ καὶ περιφέρων»²⁸. Παραπλήσια γράφει καὶ ὁ Βασίλειος στὰ «Κεφάλαια Παραινετικά»: «καὶ τροχοῦ δίκην κυλιομένου, τὰ μὲν ἄνω φέρεται κάτω, τὰ δὲ κάτω φέρεται ἄνω»²⁹. Καὶ στὸν Βασιλικὸ Ἀνδριάντα τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη χρησιμοποιεῖται ἡ διήγηση τοῦ Σεσώστριδος, μὲ τελικὸ συμπέρασμα «συνεῖς οὖν ὁ Αἰγύπτιος τὸ τῆς τύχης ἀστατον ὑποδηλωθέν, πρῶτος τοῦ λοιποῦ καὶ συμπαθέστερος ἦν»³⁰.

Ἀνάλογη εἶναι ἡ χρῆση τοῦ ἐπεισοδίου λοιπὸν καὶ στὸ DAI, ὅπου ἐξ ἄλλου δὲν λείπουν καὶ ἄλλα παρόμοια χωρία ἠθικοδιδασκτικοῦ περιεχομένου, ὅπως π.χ. ὁ αἰσωπικὸς μῦθος τοῦ κεφαλαίου 41: τὸν χρησιμοποιεῖ, ὑποτίθεται, ὁ Σφενδοπλόκος γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ὁμοψυχία τῶν γιῶν του, κάτι ποὺ δηλώνεται μὲ ἀπλὲς σκέψεις: «εἰ μὲν διαμένετε ἐν ὁμοψυχίᾳ καὶ ἀγάπῃ ἀδελφῆται, ἀκαταγώνιστοι παρὰ τῶν ἐναντίων καὶ ἀνάλωτοι γενήσεσθε...»³¹.

Καὶ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Σολδανοῦ λοιπὸν ἐντάσσεται στὶς περιπτώσεις μετὰπλασης καὶ ἀναπροσαρμογῆς παλαιότερων ἱστοριῶν καὶ προτύπων, κάτι σὺνηθες γιὰ τὸν Πορφυρογέννητο, ὅπως ἔδειξαν καὶ οἱ πρόσφατες ἀναλύσεις τοῦ Ἡ. Ἀναγνωστάκη γιὰ τὰ ἐπεισόδια τῆς Δανιηλίδας³² καὶ τοῦ ναυάρχου Ἀδριανοῦ³³. Παρὰ τίς ἐπιφυλάξεις ποὺ διατυπώθηκαν γιὰ παρόμοιες προσεγγίσεις³⁴, ὥστόσο εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν ἀφετηρία συστηματικώτερης μελέτης μιᾶς λογοτεχνικῆς πρακτικῆς τῶν κειμένων τοῦ κύκλου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

28. PG 86A, στ. 1168.

29. PG 107, στ. XL. Πβλ. καὶ τὴν δημῶδη παραλλαγή ποὺ ἐκδίδει ὁ Γ.Γ. Ζώρας, Βασιλείου Κεφάλαια Παραινετικά, Παρνασσὸς 25 (1983), 106-124, κυρίως σσ. 117-118.

30. Βλ. H. Hunger - I. Ševčenko, Des Nikephoros Blemmydes Βασιλικὸς Ἀνδριὰς und dessen Metaphrase von Georgios Galesiotes und Georgios Oinaiotes [Wiener Byzantinistische Studien XVIII] (Wien 1986), σσ. 58-61.

31. DAI, σσ. 180, στ. 14-15.

32. Βλ. Ἡ. Ἀναγνωστάκης, Τὸ ἐπεισόδιο τῆς Δανιηλίδας. Πληροφορίες καθημερινοῦ βίου ἢ μυθοπλαστικὰ στοιχεῖα; στὸν τόμο Ἡ Καθημερινὴ Ζωὴ στὸ Βυζάντιο (Ἀθήνα 1989), σσ. 375-390.

33. Ἡ. Ἀναγνωστάκης, Τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἀδριανοῦ. «Πρόγνωσης» καὶ «τελεσθέντων δῆλωσις», στὸν τόμο Ἡ ἐπικοινωνία στὸ Βυζάντιο (Ἀθήνα 1993), σσ. 195-226.

34. I. Ševčenko, ὁ.π., σσ. 192-193 καὶ σημ. 68.

3. Τὸ θέμα μετὰ ἀπὸ τὸν Πορφυρογέννητο

Ἡ τροποποίηση τοῦ ἐπεισοδίου ἀπὸ τὸν Πορφυρογέννητο ἦταν μιὰ τομὴ στὴν ἐξέλιξη τοῦ θέματος. Οἱ μεταγενέστεροι ἱστοριογράφοι, κατὰ κανόνα, χρησιμοποίησαν τὸ θέμα ὅπως διαμορφώθηκε στὸν κύκλο τοῦ λογίου αὐτοκράτορα. Βέβαια κάθε περίπτωση διατηρεῖ τὶς ιδιομορφίες της. Στὸν Συμεὼν Μάγιστρο, ἐνῶ ἡ διήγηση τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἰταλίας εἶναι ἀναλυτικὴ³⁵, δὲν χρησιμοποιεῖται ἡ ἱστορία τοῦ ἀγέλαστου Σολδανοῦ· τὸ ὅλο ἐπεισόδιο συμπυκνώνεται στὴν φράση *«ἐπὶ διετίαν τῷ ρηγὶ συνὼν παρρησίας καὶ συνδιαιτήσεως ἐπέλαχε»*³⁶. Ὁ Σκυλίτζης πάλι ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν κατὰ λέξη τὴν διήγηση ὅπως παραδίδεται στὸν «Βίο Βασιλείου»³⁷, ἐνῶ λίγο πιὸ ἐλεύθερα ἀποδίδει τὸ ἐπεισόδιο ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς³⁸. Ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς πάλι συνδέει τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Βασίλειο Α΄, ἀλλὰ ὡς γενικὴ ἀποστροφή: *«ὁ εἰς ἀδοξίαν ἀπὸ δόξης περιπεσὼν παραμυθίας ἀπολαύετω, τὴν ἄνω καὶ κάτω φορὰν τῶν τῆς ἀμάξης τροχῶν συστρέφων καθ' ἑαυτόν· τῆς γὰρ ἀστάτου τῶν ἀνθρώπων εὐδαιμονίας εἰκὼν αὕτη ἐστὶ προφανής. Ὅποιον δὴ πάλαι πεποίηκε καὶ ὁ σουλδάνος ἐκεῖνος ὁ βάρβαρος...»*³⁹. Καὶ στὸν Κωνσταντῖνο Μανασσῆ τὸ ἐπεισόδιο ἀποδίδεται τελείως ἀπλοποιημένο: *«Καὶ καθελὼν τοὺς πανταχῇ δυνάστας καὶ σατράπας / καὶ ταγματάρχας ἰσχυροὺς καὶ κραταιοὺς στρατάρχας / ὑπὸ τὴν ζεύγλην ἤγαγεν αὐτοῦ τῆς ἐξουσίας»*⁴⁰.

Στὸν Κεδρηνὸ πάλι περιλαμβάνεται φυσικὰ καὶ ἡ διήγηση γιὰ τὸν Σολδανὸ στὸ τμῆμα ποὺ βασιζέται στὸν Σκυλίτζη⁴¹. Ἀλλὰ πιὸ πρὶν ἐκτίθεται καὶ ἄλλη διήγηση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία καὶ ὁ Κῦρος συνήθιζε νὰ ζεῦει στὸ ἄρμα τοῦ αἰχμαλώτους βασιλεῖς⁴². Συμπίπτουν λοιπὸν στὸ κείμενο αὐτὸ οἱ δύο κλάδοι μιᾶς διττῆς παράδοσης, ποὺ ἀπέδιδε τὸ ἐπεισόδιο τόσο στὸν Κῦρο, ὅσο καὶ στὸν Σέσωστρι, ὅπως ἔγραψε ἡ Μαρία

35. Theophanes Continuatus..., ὁ.π., σσ. 694-697. Πρβλ. Α. Μαρκόπουλος, Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδο-Συμεὼν καὶ οἱ πηγές της (Ἰωάννινα 1978), σ. 175.

36. Theophanes Continuatus..., ὁ.π., σσ. 694-695.

37. Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum. Recensuit I. Thurn (Berlin 1973), σσ. 147-148.

38. Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum, ed. T. Büttner-Wobst, τόμ. 3 (Bonn 1897), σσ. 426-427.

39. Michaelis Glycae Annales, ed. I. Bekker (Bonn 1836), σ. 548.

40. Constantini Manassis Breviarium Historiae Metricum, recognovit I. Bekker (Bonn 1837), σ. 27.

41. Georgius Cedrenus, ed. I. Bekker (Bonn 1838), τόμ. 2, σ. 222.

42. Georgius Cedrenus, ὁ.π., τόμ. 1, σσ. 249-250.

Μαντουβάλου⁴³. "Ας προστεθεῖ ὅτι μὲ τὸν Κῦρο συνδέεται τὸ ἐπεισόδιο καὶ σὲ σημειώματα στὰ περιθώρια τῶν δύο παρισινῶν χειρογράφων τῆς «Ἐκλογῆς Χρονογραφίας» τοῦ Γεωργίου Συγκέλλου⁴⁴.

Τέλος, τὸ θέμα τὸ χρησιμοποίησε καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος⁴⁵. Χαρακτηριστικὸ στὴν περίπτωσή του εἶναι ὅτι καὶ συνδέει τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Σέσωστρι, καὶ τὸ ἐπαναφέρει κοντὰ στὶς ἀρχικὲς του πηγές, ἐφ' ὅσον τὸ τοποθετεῖ στὰ πλαίσια τῶν ἀβαροβυζαντινῶν διαμαχῶν, μὲ ἥρωα τὸν Θεόδωρο. Ἡ δομὴ καὶ ἡ φρασεολογία ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ξανθόπουλος γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἐπεισόδιο βασίστηκε στὸν Θεοφάνη. Ἡ παρουσία τοῦ ἐπεισοδίου λοιπὸν στὰ βυζαντινὰ κείμενα συμπληρώνει, μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση, κατὰ κάποιον τρόπο ἓναν σχεδὸν πλήρη κύκλο.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ

43. Βλ. ἀναλυτικὰ Μαρία Μαντουβάλου, ὁ.π., σσ. 544-547 [221-223].

44. Georgius Syncellus, ed. L. Dindorf (Bonn 1829), σ. 441. Πβλ. Georgius Syncellus, *Ecloga chronographica*. Edidit A.A. Mosshammer (Leipzig 1984), σ. 277.

45. PG 147, στ. 384.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΔΙΠΤΥΧΑ

Τόμος Α' (1979)
Τόμος Β' (1980-81)
Τόμος Γ' (1982-83)
Τόμος Δ' (1986-87)
Τόμος Ε' (1991-92)
Τόμος Σ' (τυπώνεται)

ΔΙΠΤΥΧΩΝ ΠΑΡΑΦΥΛΛΑ

1. Διακόνου Χρυσοστόμου Φλωρεντῆ, *Βραβεῖον* τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου, Ἀθήναι 1980.
2. Πρακτικὰ Διεθνοῦς Συμποσίου Ἱ. Μονῆς ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. 900 χρόνια ἱστορικῆς Μαρτυρίας, Ἀθήναι 1989.
3. *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τὸν 12ο αἰῶνα*. Κανονικὸ δίκαιο, κράτος καὶ κοινωνία. Ἀθήνα 1991.
4. Ἰωάννου Δ. Πολέμη, *Ὁ λόγιος Νικόλαος Λαμπηνὸς καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Β' Παλαιολόγον*, Ἀθήνα 1992.

